

K 1400. výročí Digest (15. prosince 1930).

Před čtrnácti sty lety, dne 15. prosince roku 530, vydal byzantský císař Justinian proslulou konstituci *Deo auctore*, adresovanou Tribonianovi, ukládáje mu utvoření zákonodárné komise z právních znalců, která by sestavila zákonnou sbírku ze spisů římských právníků. Toto rozhodnutí Justinianovo, které také jeho zákonodárná komise dovedla realizovati nad očekávání brzo a zdařile, jistě zasluhuje podrobnější vzpomínky a bude zajisté v celém světě právníckém komentováno. Jaký byl dosah tohoto zákonodárného opatření?

Úkolem zákonodárné komise bylo excerpovati spisy klasických juristů z doby přibližně mezi 1. a 3. stoletím po Kr. a sestaviti z excerptů praktický zákoník. Ze právnícká literatura měla býti materiálem zákoníka, nesmí udivovati. Již dávno před Justinianem přinesl vývoj právních poměrů, že bezprostředním pramenem staršího práva, zvláště v právní praxi, přestaly býti samy normy v původním rouše lidového zákona nebo jiného pramenu, majícího legis vícem, a že se jím stala právnícká literatura, *ius a contrario leges*, t. j. nové zákony absolutního monarchy. Stejně nesmí udivovati, že zákonodárná komise měla se držeti jen římských spisovatelů. Byloť snahou Justinianovou, znova povznést právo a jeho výkon a jako v jiných svých podnikách vladařských, i tu se inspiroval slavnou tradicí západořímskou. A ostatně nebylo těch, kdo by byli pokračovali v této tradici; vždyť ti, kdo měli býti pokračovateli římských juristů, ukázali se slabými epigony, nejen bez nejmenšího tvůrčího nadání právníckého, tak aby se mohli státi dalšími vědeckými nositeli vývoje pravovědy, ale přímo neschopnými prostého ovládnutí díla římských juristů, ani ne poslední generace jejich. I toto bylo nespílnitelným ideálem epigonních právníků, pročež byly pořizovány aspoň skromnější a srozumitelnější výtahy. Nicméně nutno přiznati východořímským císařům snahy po vyšším, jako nám ukazuje známý plán Theodosiův, vydati úhrnnou kompilaci římské právnícké literatury, na kterýž podnik ovšem nebyla doba ještě zralá, takže bylo nutno na konec spokojiti se známým citačním zákonem. Zapadá tedy zákonodárný počín Justinianův harmonicky do předchozích poměrů a událostí. Že podnik se vydařil, jest děkovati energii Justinianově a píli jeho kompilátorů, zajisté ovšem i vyššímu stupni právní kultury, než v předchozí době dekadence, jež se ostatně projevovala v současném rozkvětu byzantských universit.

V čem spočívala závažnost a nesnadnost díla kompilatorů? Jistě úctyhodným výkonem bylo již ovládnutí materiálu. O rozsáhlosti jeho lze si učiniti představu z toho, že, jak sám Justinian udává, příslušná literatura obsahovala 2000 knih, úhrnem 3.000.000 řádků (rozsahu asi hexametru). Mnohem obtížnější byl však další úkol, přizpůsobiti excerpovaná díla současným právním poměrům. Chtěl totiž Justinian vydati zákoník praktický. Přes všecku úctu k antice (tanta nobis antiquitati habita est reverentia), prokazovanou mimo jiné zachováním jmen právníků, z nichž čerpáno, a citováním spisů, rozkazuje kompilatorům, aby, co naleznou nesprávného, zbytečného a zastaralého, potlačili a reformovali. Věru jedinečné smíšení dvou protichůdných metod: historické a reformační: mají býti reprodukovány úryvky ze spisů právníků, a to s označením autora a příslušného spisu, ale citovaný kontext může býti měněn i formálně i meritorně, a tak autoru imputován po případě opak toho, co původně vyslovil. Lze si představit, že takto provedené retuše v reprodukováných spisech nezbytně porušily základní styl, tím spíše, že jedinečná vyjadřovací elegance římských juristů byla kompilatorům nedostupná. I nelze se diviti, že hned první badatelé směru humanistického v 16. stol. ve svém zanícení pro čisté právo antické nevybíravými slovy kvalifikovali tuto metodu jako barbarskou. Ale posuzujeme-li Justiniana jako zákonodárce, jehož cílem bylo učiniti dědictví římské pravovědy použitelným současníkům, budeme k němu a jeho spolupracovníkům spravedlivější, a nutno říci, že po té stránce bylo jeho dílo vždy, ba mnohdy s největším respektem ceněno. Přeneseme se přes fakt, že ono dědictví bylo kompilatory zčásti deformováno. Jsme nekonečně odškodněni, mohouce z těchto t. zv. interpolací plasticky vyčísti konečný vývoj práva římského. Neboť při vši anonymitě interpolací není modernímu badateli nesnadno je poznati; těžší, ale nikoli nemožnou prací je rekonstruovati původní znění interpolovaného místa. Jak mnoho je tím získáno pro studium právního vývoje, je evidentní. Ostatně nelze ani všechny interpolace šablonovitě posuzovati jako pokažení nebo zničení původního textu. Je sice hojně rozšířeno, již od dob Cuiaciových a Faberových, kvalifikovati interpolace jako nesmyslné, nelogické, z nepochopení myšlenky vzniklé, pedantické; jest dále nesmírně rozšířena i ta these, že interpolace representují přínos řeckého právního myšlení pěstovaného na byzantských universitách. V nejnovější době však bylo vrženo na pramen a podstatu interpolací zcela nové světlo badatelskou železný metodickou prací geniálního romanisty Riccobona, který vidí v interpolacích přirozené ukončení vývoje ze sil, ukrytých v samém římském právu. Je-li tomu tak, a četné syntetické studie Riccobonovy mocně přesvědčují, jeví se Justinian a kompilatoři ve velmi příznivém světle, jako zákonodárci,

kteří pochopili správný, přirozený směr vývoje. Mocný počet interpolací se ukazuje jako opuštění klasické právní techniky, dané z dualismu a konfliktu práva civilního a praetorského. Tento rozdíl přestává býti již v právu poklasickém životným (následkem opuštění klasického procesu formulového); složitá technika právní, jím vyvolaná, stává se tuze subtilní, i zjednodušuje se. Po této stránce je velmi významné, že byly zjištěny interpolace, jimiž té a té skutkové podstatě se po právu přisuzuje určitý právní účinek, kdežto v původním klasickém textu jest nastoupení dotyčného právního účinku iure civili negováno a pouze opatřeními práva praetorského prisouzeno. Tyto interpolace jsou zcela v duchu vývoje práva římského, vývoje, který zvláštní strukturou tohoto práva byl jemu předurčen. Zvláštní vrstvy tohoto práva: ius civile, gentium, honorarium, extraordinarium musily na konec se sjednotiti; neboť extraordinaria cognitio stala se řádnou formou procesní, praetor jako korektiv legislativy dávno odpadl, a rozdíl mezi pokročilým ius gentium a přísným, formalistickým ius civile počali oslabovati již klasičtí juristé prostředky korektivního práva praetorského, jeho funkci stále více rozšiřující. Kompilatoři šli dále v duchu tohoto vývoje, přímo měnice samo civilní právo. Spíše jim nutno jako zákonodárcům vytknouti, že zůstali na poloviční cestě. Tak zásadních změn, jako úplného vyrovnání práva magistrátského s civilním se neodvážili; pouze v některých případech provedli v textech klasických právníků změny, které nelze jinak vysvětlit, než úsudkem, že praktického rozdílu mezi právem civilním a praetorským již neuznávají. Podobně neodvážují se dalekosáhlé nové koncepce, že stipulace, onen prototyp klasického přísného formalismu, přirovnatelný dnešní směnce, stala se vlastně konsensuálním kontraktem, v němž rozhoduje voluntas, nikoli již verba, ana se stala již v zákonodárství poklasickém bezformální ústní dohodou, a pouze sporadické jejich zásahy do klasických textů o stipulaci prozrazují, čím pro ně stipulace již je. Byli to teprve právníci školy glosátorské a postglosátorské, kteří, kladouce ve výkladu Digest zvláštní váhu na interpolovaná místa — aniž by arci interpolace byly pro ně problémem —, odvažovali se vyšších koncepcí, kompilatory nepřiznaných. Na poli terminologie byli ovšem kompilatoři nemilosrdní: termíny zastaralých a Justiniánem zrušených institutů škrtali bezpodmínečně, a nahrazovali novými, leckdy dosti labilními. Věcně mnoho interpolovali, ale stará civilní dogmata poraziti se neodvážovali, obmezující se na to učiniti je novými výjimkami a výhradami méně účinnými, ba skoro neúčinnými.

Tolik k zákonné direktivě, Justiniánem vydané v konstituci Deo auctore, již tu vzpomínáme. Bylo zde zvláště všimnouti si učení Riccobonova, neboť tento badatel je jeden z prvních, kteří dokumentárně ukázali na mocné hnutí v římské jurispru-

denci o obrození uzavřeného práva civilního ve smyslu zásad *juris gentium* a na volnost v oblasti *extraordinariae cognitionis*; na fakt, že v právu římském samém byly zárodky dalšího vývoje, který pak byl v době poklasické dále veden praxí a zákonodárstvím. Jest však otázka, zda a do jaké míry přispěla ke konečné formaci ř. práva kompilátory také poklasická právní teorie, pěstovaná na byzantských universitách, orientovaných ve smyslu hellenistického právního myšlení. Neboť máme massy interpolací charakteru více doktrinálního, než čistě legislativního, při čemž jde namnoze o doktrinální koncepcce neslučitelné s doktrinami klasickými. Byla to zvláště škola Bonfantova, která učinila rozsáhlé objevy tohoto směru. Bonfante, tvůrce jedné z nejkrásnějších syntés dosavadního badání interpolačního, prokázal na př. hellenský původ justiniánského pojmu *sukcesse in universitatem*, který v kompilaci zatlačil římský pojem *sukcesse*, Perozzi ukázal stejný původ práva přirozeného jako zvláštní vrstvy práva, a zvláště v tomto směru dále šli žáci Bonfantovi Rotondi, de Francisci, Albertario a j. Též mladší romanisté němečtí jdou namnoze tímto směrem. Je to na př. ohromná doktrinální oblast civilní zodpovědnosti, která zdá se v Digestech vycházeti z jiného myšlenkového základu, než v právu klasickém. Toto vše Riccobono popírá. Jisto je, že Riccobonovo pojetí vývoje klasického a poklasického práva zasluhuje největší pozornosti, což sám Bonfante uznává. Určité spolupůsobení doktriny byzantské zdá se však býti velmi pravděpodobné; v jakém rozsahu, bude nutno přesným badáním zjistiti. Lze očekávati, že v následujícím trieniu, jež bude čtrnáctistým jubileem tvoření Digestů a jejich vydání dne 16. prosince r. 533, bude ve vědeckém světě věnováno hojně pozornosti těmto zásadním otázkám a těžkým problémům moderní romanistiky.

Prof. Dr. Jan V á ž n ý.